

УДК 37(478)

DOI: 10.30840/2413-7065.3(68).2018.143746

«ДОНЕЦЬКИЙ ПЛАЦДАРМ» КРЕМЛЯ У ДОБУ ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЯК ПОЛІГОН АПРОБАЦІЇ СТРАТЕГІЙ АНТИУКРАЇНСЬКОГО ДИСКУРСУ

Олександр ХОМЕНКО*orcid.org/0000-0001-5427-0389*

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу української філології НДІУ

Анотація. У контексті осмислення передумов розпочатої Кремлем «гібридної війни» проти України особливу увагу привертає аналіз соціокультурної ситуації на Донеччині у переддень та у час розгортання Помаранчевої революції. Інтерес цей зумовлений тим, що саме в період 2003–2004 рр. у цьому регіоні Росія задіяла всі можливі (окрім військових) стратегії для інкорпорації України в неоімперський простір.

Останні роки перебування при владі Л. Кучми позначилися різким поворотом очолюваної ним владної «команди» в напрямі прямої інтеграції з Росією. Причиною цього стало наростання авторитарних тенденцій в управлінні країною: така політика спричинила до хвилі протестів, організаторами яких були проукраїнські та проєвропейські налаштовані партії та громадські організації, з огляду на що єдиним реальним зовнішньополітичним союзником Л. Кучми лишився Кремль. Скориставшись цією ситуацією, Москва вирішила включити Україну в орбіту свого впливу: «інструментом» реалізації цих планів мав стати підтримуваний владою кандидат у президенти В. Янукович, а плацдармом, з якого мала розпочатися анексія, обрано було Донеччину (Донецька та Луганська обл.). Саме з цією метою тут здійснювалася інтенсивна ідеологічна обробка населення, якому нав'язувалася думка, що інтереси Донбасу цілковито протилежні інтересам інших українських територій, найперше – Наддніпрянщини та Галичини.

Поразка проросійських сил (найвпливовішою серед яких була кримінально-номенклатурна Партія регіонів) засвідчила, що мобілізаційний потенціал антиукраїнських гасел на Донеччині у 2003–2004 рр. був абсолютно недостатнім для Росії. Москва остаточно переконатися, що сепаратизм в регіоні може бути інспірований лише зовнішніми чинниками, що спонукало її перейти до більш агресивних стратегій закріплення свого впливу.

Ключові слова: ідентичність; імперіалізм; «гібридна війна»; маніпулятивні технології; кримінальні структури; культурно-освітній простір; громадські організації.

“DONETSK FOOTHOLD” OF THE KREMLIN DURING THE ORANGE REVOLUTION AS A GROUND FOR APPROBATION OF STRATEGIES OF THE ANTI-UKRAINIAN DISCOURSE

Oleksandr KHOMENKO

Candidate of Historical Sciences,

senior research fellow of the Ukrainian Philology Department of RIUS

Annotation. The context of apprehending the preconditions of the “hybrid war” against Ukraine initiated by the Kremlin draws special attention to the analysis if the sociocultural situation in Donetsk

region on the eve and during the unfolding of the Orange Revolution. The interest is caused by the fact that Russia used all possible strategies (except military ones) for incorporating Ukraine in the neo-imperial space exactly during the period of 2003–2004.

The last years of Kuchma's cadence were distinguished by the sharp turn of the subjected to him "team" in power toward the direct integration with Russia. This was caused by the increasing authoritarian approach to running the country: such policy led to the wave of protests, set up by pro-Ukrainian and pro-European parties and NGOs. Considering this, Kremlin remained Kuchma's only real external political ally. Taking advantage of the situation, Moscow decided to include Ukraine in the orbit of its influence: presidential candidate Yanukovich, supported by the power, was to become "the tool" for the fulfillment of these plans, while Donetsk and Luhansk regions were chosen as the foothold for the onset of the annexation. That's why this area observed the intense ideological propaganda, imposing the opinion that Donbas's interests radically opposed the interests of other Ukrainian territories, primarily Dnieper Ukraine and Halychyna.

The defeat of the pro-Russian powers (the most influential being the criminal nomenclature of the "Party of Regions") testified that the mobilization potential of the anti-Ukrainian slogans in Donetsk region in 2003–2004 was absolutely insufficient for Russia. Moscow got totally convinced that local separatism could be inspired only by the external factors, which made it proceed to more aggressive strategies of influence.

Key words: identity; imperialism; "hybrid war"; manipulative technologies; criminal structures; cultural and educational space; NGOs.

Дві події, визначальні у контексті найновішої української історії, виформовують специфіку хронологічної темпоральності соціокультурного буття незалежної України у передвоєнне десятиріччя: Помаранчева революція 2004 р. (і все, що їй безпосередньо передувало, адже симптоми не просто гострої суспільно-політичної кризи, а прямого протистояння підтримуваної Кремлем криміналізовано-олігархічної влади та українського суспільства, протистояння, що його путінська Росія вже тоді намагалася закамуювати під регіонально-культурний та мовний антагонізми, виразно урєальнілися, починаючи з осені 2003 р.) та Революція гідності, по закінченні якої відразу ж розпочалася перша фаза прямої збройної агресії Російської імперії проти України (т. зв. «Русская весна» 2014 р.). Десятирічний період між цими історичними віхами, кожна з яких кардинально переформатовувала політичний та

світоглядом-ідеологічний контекст не лише України, а й цілої Східної та Центральної Європи, – це час, упродовж якого визначена Москвою як пріоритетна стратегія «конструювання антагонізму» (в усій його інструментальній повноті – від посиленого культивування «мови ненависті» у ЗМІ до прямої підтримки імперськими спецслужбами сепаратистських угруповань), конструювання, інституційно, медійно та фінансово забезпечуваного Кремлем та залежними від нього структурами, визначала напрям політичних та соціокультурних трансформацій у Донецькій та Луганській областях. Звичайно, окреслені тенденції були характерними не тільки для цих теренів, аналогічні процеси відбувалися на всьому Сході та Півдні України, однак саме на Донеччині та в Криму «вогнище війни» розпалювалося з особливим завзяттям. І, зрештою, війна, яку так ретельно готували московські реваншисти, спалахнула...

Передумови для розвитку ситуації саме в такому напрямі були сформовані ще у другій половині 90-х років ХХ ст., коли в Україні почав посиленими темпами утверджуватися типологічно подібний до російського політичний устрій, базований, з одного боку, на президентському всевладді (втіленому у «виконавській вертикалі», засаднича мета якої полягала у поборюванні самоорганізованого громадянського суспільства [30]), з другого – на бюрократично-пострадянському типі економіки (її характерна особливість – передача цілих секторів економіки і навіть окремих регіонів у безконтрольне володіння зрощеним із чиновницькою «вертикаллю» олігархам: отримуючи надприбутки і стрімко збагачуючись, такі бенефіціари натомість гарантували президентові лояльність та забезпечували ефективний контроль на виділеному їм «просторі» – і найпершим під цим оглядом завданням була фальсифікація виборів на користь влади за допомогою «адмінресурсу»). Саме в такий спосіб утверджувалася зорієнтована під московські взірці т. зв. «стабільність», у комфортних для владного істеблішменту координатах якої практично всі пострадянські республіки (певна річ, виключаючи країни Балтії, які відразу ж взяли курс на радикальний розрив із «радянським минулим» та на вступ до НАТО) співіснували – але не розвивалися! – в єдиному гомогенному просторі, визначальним трендом якого поставала засаднича антидемократичність. Найсильнішим «гравцем» тут упродовж багатьох років лишався В. Путін: він виступав «гарантом» того, що у випадку всіляких збурень і потрясінь, пов'язаних із внутрішніми кризами,

авторитарні президенти завжди отримають дієву допомогу з Москви...

В українському контексті своєрідною «точкою біфуркації» цих процесів окреслився 2001 р. і громадянська акція «Україна без Кучми». Не зупиняючись докладніше на її причинах та перебігові (системній економічній кризі, вбивстві журналіста Г. Гонгадзе, т. зв. «касетному скандалі», масових акціях протесту, спрямованих проти авторитаризму Л. Кучми), бо така деталізація суттєво виходила б за межі «оперативного поля» цього дослідження, варто підкреслити: саме неочікуваний для влади розмах «України без Кучми» та активна участь у ній широкого спектра українських політичних сил – від Соціалістичної партії до УНСО, як і той факт, що підкреслену лояльність до тогочасного президента демонстрували тільки відверто проросійські сили, змусили Л. Кучму та його оточення фактично згорнути політику «багатовекторності» (вона полягала в балансуванні між Заходом і Сходом) та зробити вибір на користь Кремля і його «орбіти впливу». Саме відтоді владний істеблішмент почав розглядати українських активістів (незалежно від того, належали вони до національно-патріотичних чи до громадянсько-правозахисних організацій) як пряму загрозу: симптоматичною ознакою цього стало те, що під час спровокованої владою хвилі насильства 9 березня 2001 р. «беркутівці» затримували на київському вокзалі опозиційних студентів саме за ознакою їхньої україномовності або на підставі наявності на одязі державної символіки (демонстративна зневага до синьо-жовтого прапора стала в часи правління Л. Кучми «фірмовою прикметою» міліцейських підрозділів, ще починаючи від

«чорного вівторка» – жорстокого побиття похорону Патріарха Володимира біля Святої Софії 18 липня 1995 р.). Арешти того дня відбувалися в підкреслено брутальний спосіб: відповіддю на звертання українською були удари кийком, студентам заламували руки, кидали на підлогу, тягнули за волосся по землі [10]. Вочевидь, за порадою путінських політтехнологів Л. Кучма вперше у політичному дискурсі України часів Незалежності почав називати патріотів та активістів громадянських організацій «фашистами» [35].

Виразний «поворот до Росії» закріплювався низкою знакових кадрових рішень, серед яких особливо вирізнялося призначення у червні 2002 р. головою Адміністрації Президента лідера партії СДПУ(о) В. Медведчука (і він сам, і пов'язані з ним структури впродовж багатьох років були головними провідниками політики Путіна в Україні: на партійному з'їзді СДПУ(о) у березні 2003 р. В. Медведчук, серед іншого, проголосив: «Я бы сказал даже, что СДПУ(о) может стать форпостом защиты дружеского отношения к россиянам и России в украинской политике» [8]). У листопаді 2002 р. посаду прем'єр-міністра посідає репрезентативна постать донецького клану – В. Янукович, який довів, що здатен будь-якими методами не допускати у підконтрольному йому регіоні акцій громадянської непокори. Отримавши повну підтримку своєї кандидатури в Москві (ще 2001 р. за дорученням Л. Кучми потенційний прем'єр відвідав Москву, переконуючи керівництво РФ у тому, що їхні інтереси найкраще реалізувати зможе саме він [21]), В. Янукович вже першими своїми кроками засвідчив, що його орієнтиром буде лише й тільки

Москва. Відтепер політика тандему Кучми – Януковича реалізовувалася саме в цьому активно-москвофільському напрямі: у лютому 2003 р. Л. Кучма під час святкування у Москві т. зв. «Дня захитника Отечества», разом із В. Путіним, А. Лукашенком та Н. Назарбаєвим, проголосив створення нового політико-економічного об'єднання на пострадянському просторі. «Мы, главы государств... заявляем о новом этапе экономической интеграции и начинаем переговоры по мерам, необходимым для формирования Единого экономического пространства» [17], – заявив у Білокам'яній президент України, заштовхуючи власну країну у неоімперську структуру з очевидним і беззастережним домінуванням Росії. Схилок другої каденції його президентства був позначений офіційною риторикою про «нерозривні зв'язки», «спільну історію» та «дружбу двох братніх народів» (відповідно українського і російського). Можна підставово стверджувати, що останні «політичні сезони» другої каденції Л. Кучми – то своєрідна «чернетка» президентства В. Януковича: у типологічному плані абсолютно подібними були стратегіями їхнього публічного дискурсу, тотожними – геополітичні пріоритети. Прикладів на підтвердження цього – більш ніж досить: 28 січня 2003 р. у Палаці культури «Україна» у присутності В. Путіна Л. Кучма пафосною промовою про українсько-російську дружбу розпочинає відкриття т. зв. «Року Росії в Україні» (ініціатива проведення його належала тогочасному українському президентові) [19]; 27 червня 2004 р. під час зустрічі на Чернігівщині з В. Путіним та В. Лукашенком Л. Кучма, звертаючись до представників молодіжних організацій, стверджує, що

СРСР був родиною братерських народів і має правити за зразок для майбутнього («Ми вирости, жили і трудилися в одній родині братерських народів. І сьогодні даємо вам, молодим поколінням трьох держав, наказ: жити й працювати як одна родина у майбутньому» [18] – перелік подібного кшталту «маркерів» вільно продовжувати й продовжувати...).

Підготовка до призначених на осінь 2004 р. чергових президентських виборів мала відбуватися за усталеним на пострадянському просторі (і через це всіляко підтримуваним у Москві, для якої корумповані авторитарні еліти – найвигідніші партнери) сценарієм «керованої демократії», де формальна змагальність виборів виступала тільки декорацією для легалізації напередвизначеного істеблшментом переможця, якому й передавалася реальна влада. Оскільки після двох каденцій Л. Кучма більше не мав права брати участь у виборах, правляча група визначила своїм кандидатом В. Януковича. Ця кандидатура мала отримати попереднє схвалення в Кремлі, бо без російського «ресурсу» жодних шансів на обрання напівосвічений «прем'єр» із шлейфом кримінальних справ просто не мав. В. Путін, виступаючи перед своїми прихильниками на молодіжному форумі «Селигер – 2014», засвідчив цей факт прямо й відверто: «Когда президентство Кучмы заканчивалось, то я у него прямо спросил: Леонид Данилович, кого Россия должна поддержать на следующих президентских выборах? Он мне ответил: «Януковича». У меня возникли сомнения – окончательно ли определился Кучма с кандидатурой Януковича. И я его спросил на конечном этапе подготовки к президентской кампании. И он мне ответил, что вопрос решен. Решение

принято. «Будем поддерживать Януковича, и я прошу вас и Россию его поддерживать. Информационными ресурсами, политически...», – сказал Кучма. Мы так и сделали» [13].

Фундаментальною відмінністю цих президентських виборів від кампаній 1994 р. та 1999 р. було те, що на них як надпотужний засіб психологічної мобілізації електорату вперше була апробована технологія розколу країни та поляризації виборців за принципом культурно-національної ідентичності. Сили, альтернативні до проросійської влади, оголошувалися не просто політичними опонентами, а «фашистами», «вбивцями», «посібниками катів». У суспільну свідомість посилено вмонтовувалася семантична дуальність «національно свідомий українець = фашист»; за допомогою ЗМІ як самоочевидна і єдино прийнятна утверджувалася теза, згідно з якою тільки міжнаціональні стосунки в СРСР (тобто варіант більш або менш стрімкої русифікації) повинні були вважатися за «нормальні» і «добровільні», натомість спроби утвердити українську ідентичність (особливо, коли йшлося про східні та південні терени країни) тлумачилися як «насильство», але також і як «зрада» та «безпам'ятство». Українські громадські та політичні активісти звинувачувалися в тому, що вони «виконують волю Заходу», який завжди прагнув «зруйнувати споконвічну дружбу східнослов'янських народів». У суті речі, йшлося про розгортання виборчої кампанії за сценарієм штучно змодельованої громадянської війни (звичайно, на цьому етапі у «холодній», а не в «гарячій» фазі).

Розробниками цієї технології була група російських політтехнологів на чолі з Тимофеем Сергеевичем – чільним

репрезентантом групи ідеологічних розробників концепції «Русского мира» [29]. Саме Т. Сергійцеву (визнаному в неоімперських колах Росії «експерту» з українського питання: не випадково ж згодом саме він готував сценарій розрахованого на публічний скандал демонстративно-антиукраїнського фільму «Матч» [4]) належить «креативний дизайн» найвідомішої зі спрямованих проти В. Ющенка листівок, на яких мапа України поділена на «три сорти»: «перший» – Галичина, «другий» – Центральна Україна, «третій» – Схід і Південь. Мапу обрамлює підпис «ТАК! Выглядає ІХ Україна. Україно, роззуй очі» [23]. Листівка Т. Сергійцева, як, зрештою, і вся інша пропагандистська продукція очолюваної ним групи, із передвиборчою агітацією не мали нічого спільного – це була масована атака на свідомість електорату з метою провокувати конфлікт на культурно-світоглядному ґрунті («У нас для Украины предложение только одно – быть частью большого имперского пространства, восточного, которое мы (Россия. – О. Х.) представляем собой», – так окреслив Т. Сергійцев стратегічну перспективу власної діяльності в інтерв'ю від 21 вересня 2017 р. російському пропагандистському ресурсу «Nevs Frov!» [32]). Такий конфлікт (бажано – кривавий, із людськими жертвами) мав слугувати потужним чинником консолідації всього ностальгійно-пострадянського електорату, а найперше – об'єднання виборців Сходу і Півдня довкола кандидатури В. Януковича, який нібито єдиний здатен буде захистити їх від «фашизму», «українізації», «бандерівщини».

Для публічної презентації «технології розколу» було обрано знакову локацію – м. Донецьк, де за рік до виборів,

31 жовтня 2013 р., В. Ющенко запланував провести з'їзд очолюваного ним блоку «Наша Україна», на якому мало відбутися офіційне висування його на пост Президента. З'їзд планувався як засадничо неконфліктний до Донеччини: проведенням його саме в цьому місті керівництво «Нашої України» прагнуло продемонструвати свою повагу до регіону, а водночас і прорвати інформаційну блокаду, заперечивши той імідж «кандидата тільки від Галичини» та «кровожерного націоналіста», який нав'язувався В. Ющенку провладними ЗМІ. Однак очолювана В. Медведчуком Адміністрація Президента та пов'язані з нею російські політтехнологи зробили все, аби довести ситуацію до максимального ступеня загострення. Розроблені ними «темники» [11] (обов'язкові до виконання адміністративною «вертикаллю» політичні інструкції) орієнтували місцеву владу на те, щоб приїзд до Донецька «нашоукраїнців» на семантично-знаковому рівні ототожнювався у донеччан із вторгненням у місто гітлерівців. У ніч перед початком з'їзду у місті були масово розвішані білборди, на яких карикатурний Ющенко у формі офіцера гітлерівської армії підносив руку у нацистському вітанні (за Ющенком бовваніла тінь Гітлера) [23]. До Палацу молоді «Юність», де мав проходити з'їзд, окрім прокомуністичного та проросійського «активу» (симптоматично, що російські «триколори» роздавалися організаторами учасникам «митинга протеста» разом із табличками «Фашизму НЕТ»), в адміністративно-примусовому порядку були зведені тисячі «бюджетників», студентів, учнів спортивних шкіл, пенсіонерів, ветеранів. Досвідчені організатори «заводили» натовп скандуванням

антиукраїнських гасел, на площі розкладалися багаття з проукраїнських газет і т. ін. «Протестувальникам», рівень агресивності яких постійно наростав, безкоштовно і у великій кількості роздавався алкоголь. Аби уникнути кровопролиття, організатори з'їзду в терміновому порядку завершили його роботу. С. Гармаш – один із провідних донецьких журналістів і свідок тих подій – писав «по свіжих слідах»:

«Головне питання: хто напоїв усю цю юрбу? Хто постачав людей, звезених з ринків, заводів, комітетів ветеранів, інститутів і навіть училищ, горілкою? Робилося це організовано й масово. Це ми бачили своїми очима. Чи розуміли ці люди, які володіють такою владою і такими ресурсами, що могла зробити п'яна юрба, нацьковувана постійно зазивалами з антиющенківськими, антиукраїнськими й проросійськими гаслами?.. У Донецьку сьогодні відбулася репетиція громадянської війни! Якби п'яна юрба просто кричала «Ющенко геть!», то це було б політичне протистояння. Але коли антиющенківські настрої підбурювалися саме міжнаціональними і міжрегіональними символами й закличками – то це розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Це репетиція громадянської війни!» [5].

Чи було випадковістю те, що Кремлем та сателітним режимом Кучми – Януковича саме межова з імперією Донеччина (Крим з його російським «Чорноморським флотом» – предмет окремих розмов), а зовсім не прикордонні, і вже з цієї причини – неминуче загрожені Чернігівщина, Харківщина або Сумщина, була обрана як плацдарм для вторгнення (спочатку – ідеологічного, інформаційного та економічного, а

в перспективі – і військового) з подальшою інкорпорацією України в неоімперський простір. Звичайно, такий розвиток подій не був випадковістю, і сприяла йому ціла низка присутніх чинників. Багато важило те, що регіон мав специфічний етнічний склад населення. Поза тим, що кількісно етнічні українці переважали і в Донецькій та Луганській областях (як і по всій Україні, за винятком Криму), частка не просто російськомовного, а, власне, питомо російського населення була тут у порівнянні із сусідніми українськими регіонами дуже значною. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., частка етнічних росіян у Донецькій області становила 38,2% (українців – 56,9%); у Луганській області було зафіксоване приблизно таке ж співвідношення (із дещо більшою кількістю українців – 58%) [15, с. 55]. Поступаючись українцям у загальній чисельності, росіяни, однак, переважали у багатьох містах краю, ключових за економічним потенціалом та адміністративно-політичним значенням: Донецьк – 46,7% етнічних росіян, Єнакієво – 45,3%; Макіївка – 45% (водночас автохтонно сільське населення Донеччини, особливо в тих районах, які належали до теренів колишніх Вольностей Війська Запорозького або входили у історико-територіальний засяг Східної Слобожанщини, зберігало свою природну україномовність та давню народну звичаєвість: виразним підтвердженням тому стали оперті на польові дослідження студії луганської фольклористики І. Магрицької [20]). Під певним оглядом вільно навіть говорити про типологічну подібність «донецького контексту» до ситуації епохи Української Революції 1917–1921 рр. на Наддніпрянщині, коли обсажені російськими

колоністами міста, поступаючись у чисельності населення українському «селянському морю», все ж змогли в остаточному підсумку нав'язати йому свою волю, користуючись власною ресурсною базою, перевагами організованих структур і, звичайно, прямою збройною підтримкою Москви. Цілком можливим, однак, за певних обставин видавався і такий розвиток подій, за якого українська більшість краю, самоорганізувавшись, змогла б утвердити свій «порядок денний»: так навесні 2014 р. сталося в оточеному українськими селами старому слобожанському місті Сватово, мешканці якого – і то за повного паралічу всіх органів влади – створили мобільні групи спротиву і не допустили того, аби терористи з «ЛНР» підняли над містом російський «триколон» [31].

В аспекті соціокультурному Донецчина, безсумнівно, лишалася простором зрусифікованим: за тим-таки переписом 2001 р., російську мову визнавали рідною 74,9% [15, с. 56] мешканців Донецької області. Дивуватися тут нічому: у часи СРСР, коли й сформувався нинішній Донбас як цілісний виробничо-територіальний комплекс, російськомовність стала ознакою лояльності та необхідною умовою адаптації людини в урбаністичному середовищі (виробництво, наука, комсомольська та партійна кар'єра, адміністративно-господарська діяльність – усе, що піднімалося над рівнем звичайного «виживання»), існувало лише в координатах російської мови; природно-україномовним «сегментом» у період «розвиненого соціалізму» була тільки низькооплачувана праця у колгоспах). Однак стверджувати, що українська мова та культура поставали для донеччан (не сільських мешканців, а саме містян!)

з'явами абсолютно чужими – то зумисне спотворювати факти. Так, вони були репресованими, загнаними практично у соціокультурне підпілля – так, але не чужими, бо для багатьох із тих, хто жив у шахтарській столиці, кожна нагода засвідчити свою українську «присутність» була, у суті речі, святом звільнення від нав'язуваного владою духового рабства. Характеристичну у цьому контексті замальовку про Донецьк початку «нульових» залишив А. Погрібний: «Ось, скажімо, гостинні господарі показали нам у Донецькому обласному українському музично-драматичному театрі унікальну за мистецькою вигадливістю виставу за драмою Лесі Українки «Оргія»... Успіх п'єси, у якій на прикладі Греції та Риму гостро порушені актуальні й сьогодні стосунки України та Москви (не на користь, а на поганьблення другої), – чи він, цей успіх, можливий у Донецьку? Як виявилось, цілком можливий. Вистава ця йде там уже впродовж більше року. Та й загалом стосовно театрального життя (усього в області 5 державних театрів) є просто вражаюча статистика, а саме: у той час, як завантаженість зали у згаданому українському театрі становить 84,1%, то у театрах російських – у середньому 39,8; у той час, як у 2004 році вистави українського театру відвідало понад 195 тисяч осіб, то вистави усіх чотирьох російських театрів разом – лише 168,5 тисяч осіб. Промовистий це штрих до визнання того, що Донбас має свою ще не пізнану як слід таїну! Ту таїну, що в ній озивається, бринить поклик української душі» [28, с. 57–58].

Узагальнивши сказане повище, можна ствердити, що ні специфіка етнічного складу населення Донецької та Луганської областей, ні рівень

зрусифікованості мешканців краю (значний, але все ж недостатній для того, аби констатувати тут тотальну гегемонію неоімперського дискурсу) не давали достатніх підстав для того, аби режим Кучми – Януковича і Кремль, який за ними стояв, могли бути переконаними, що ситуація перебуває під їхнім повним контролем. Для формування завершеного репресивного дискурсу, для збирання всіх складових у єдину інструменталізовану модальність владному істеблшменту потрібно було віднайти щось додаткове, якийсь «ключовий елемент», який перетворив би дискретні частковості на деталі єдиної пропагандистської машини... Таким «ключовим елементом» стала регіональна донецька ідентичність – семіотико-ідеологічний конструкт, який дав змогу кримінально-олігархічним кланам Донбасу піднести інтенсивність маніпулятивного контролю над населенням до небаченого досі рівня, цілком відповідного рівню контролю над населенням у часи тоталітарного СРСР.

Можна аргументовано стверджувати, що концептуалізація «донецької ідентичності» (почавшись у другій половині 90-х років ХХ ст., цей процес особливо посилювався у переддень старту президентської виборчої кампанії в Україні 2004 р.) стала тією «точкою бифуркації», у якій визначився подальший розвиток подій у напрямі до «Русской весны» та прямої військової інтервенції: «Під час перебігу усіх виборчих кампаній, починаючи з 2004 р., спостерігалася безпрецедентна політична мобілізація виборців цього краю на ґрунті актуалізації регіональної ідентичності» [25, с. 384]. Більше того, абсолютно зрозуміло, що до жодного іншого результату розгортання ідеологічних реєстрів

такої «ідентичності» і не могло спричинити, бо від початків своєї вона виформувалася як «концепт війни». Причина – у соціосемантичній специфіці цього класичного симулякра, змістова домінанта якого цілковито узгоджується із «базовим трендом» путінізму – антидемократизмом, протиставленим світоглядому метадискурсу «громадянського суспільства»: «Слід зазначити, що підйом регіональної ідентичності в Донбасі відбувався поступово, водночас зі зміцненням олігархічної форми правління, наростанням авторитарних патрональних тенденцій в управлінні краєм. Саме тут розквітли патронально-клієнтельні форми суспільних відносин, побудовані на нерівноправних відносинах, підданській залежності клієнтів від патронів в умовах зосередження в руках патронів велетенських ресурсів.... На відміну від європейського досвіду, де органічно утворювалися структури громадянського суспільства, стверджувався у межах солідаристського простору міського самоврядування автономний від зовнішніх авторитетів і тиску громадян. У Донбасі спостерігаємо кардинально іншу ситуацію. Важка фізична робота, постійне відчуття небезпеки, примітивний побут, примітивні форми соціальності формували певний тип особи – принципово відмінний від західного. Чільними рисами такої людини було примітивне споживання, імператив підлеглості й кар'єрних вимірів існування» [26, с. 3– 4].

Під знаком формування окресленої вище «донецької ідентичності» і розгортався в регіоні політико-подієвий «нарратив», пов'язаний із намаганнями Кремля та його київських сателітів передати в Україні владу В. Януковичу.

Всіляко підтримувана і культивована адміністративно-олігархічними елітами та кримінальними угрупованнями прорадянська ностальгія (з одного боку, вона слугувала своєрідним «містком», через який комуністичний електорат перегікав до Партії регіонів, а з другого – вона була зручною для істеблішменту, бо в основі своїй заперечувала ідею громадянської активності людини) стала живильним середовищем для поширення цієї квазі-ідентичності. І донецькі «еліти» цей факт чудово усвідомлювали. Починаючи із 2003 р., в Донецькій та Луганській областях розпочинається хвиля поновної «радянзації» регіону: про якесь перейменування вулиць і площ, названих іменами найбільш одіозних функціонерів більшовицького режиму (легенькі повіви цих процесів відчувалися в краї у період розпаду СРСР та перших років Незалежності – принаймні Ворошиловград на Луганськ тоді вдалося перейменувати), більше не могло бути й мови, як не могло йтися і про знесення пам'ятників усім кривавим наркомам та чекістам, що ними Донеччина була просто захарашена; не вшановувалися репресовані діячі української культури; у публічному просторі міст та сіл були відсутні будь-які натяки на вшанування пам'яті тисяч і тисяч селян, знищених під час Голодомору 1933-го (на Донеччині та Луганщині він лютував особливо [16]). Владна «політика пам'яті» орієнтувалася виключно на глорифікацію СРСР (із невеликим додатком відповідно препарованих фрагментів історії царської Росії, особливо якщо це стосувалося діяльності всіляко підтримуваного владою Московського патріархату). За розпорядженням «господарів Донбасу» вулиці і проспекти міст почали масово прикрашати білборди з

написами «Донбасс – это Алексей Стаханов», «Донбасс – это Паша Ангелина» [34, с. 329] та подібними до них. Адміністративними методами насаджувався культ В. Дегтярьова – авторитарного керівника сталінської школи, який упродовж багатьох десятиріч обіймав посаду першого секретаря Донецького обкому Компартії і прославився своїм умінням жорстко вимагати від гірників «план по углю»: у Донецьку його пам'ять була увічнена кількома меморіальними дошками і бронзовим бюстом, який став органічним доповненням «революційного набору» [14, с. 97] пам'ятників політичним діячам більшовизму.

Передвиборчий 2004 р., проголошений Донецькою обласною радою «Годом Духовности в Донецкой области», позначився під цим оглядом кількома знаковими подіями: помпезно-урочистим освяченням Святогорської лаври, на відновлення якої великі кошти виділив олігарх Р. Ахметов («Восстанавливать святыню решили «всем миром». Свою помощь предложил и футбольный клуб «Шахтер». Юрий Колоцей, генеральный секретарь ФК «Шахтер», заявил: «Конечно же, наши руководители во главе с Ринатом Леонидовичем Ахметовым не остались в стороне, и было принято решение о выделении 5 миллионов гривен на реконструкцию и благоустройство храма Святогорского монастыря». Настоятель Свято-Успенской Святогорской лавры принял символический чек со словами благодарности», – у стилі раболіпних більшовицьких «передовиць» повідомляв про це «торжественное событие» телеканал «Інтер» [12]), а ще – відмовою міської влади Донецька перейменувати вулицю Постишева на вулицю В. Стуса (як і відмовою вшанувати

пам'ять М. Шаповала, А. Горської, О. Тихого). Натомість за наполяганням міської влади у Донецьку з'явився новий «символ» – копія відлитої на «Іжсталі» кременівської «Цар-пушки» [7, с. 63].

Інструменталізоване впровадження квазірадянського дискурсу як домінуючого й безальтернативного не обмежувалося тільки «місцями пам'яті» та публічним простором міських агломерацій: воно поширилося на культурно-масову сферу, царину регіональних медіа і, у суті речі, на всю парадигмальну повноту соціальних стосунків у регіоні. Із пропагандистських матриць більшовизму запозичена була концепція «обложеної фортеці», яку з усіх боків (окрім російського, зрозуміло) оточили «вороги»: ключове у маніпулятивних технологіях «донецької ідентичності» гасло «Донбасс нікто не поставит на колени», яке стало потужним чинником нагнітання у краї антиукраїнської істерії, було прямо запозичене із написаного у сталінську епоху вірша більшовицького агітаційно-пропагандистського поета Павла Безпощадного:

*И нет земли прекрасней, вдохновенней,
Где все творцом-народом создано.
Донбасс никто не ставил на колени
И никому поставит не дано!
И нет Отчизны чище и священней,
Где все сердца сливаются в одно...
И это сердце осеняет Ленин –
Великий светоч партии родной!* [1].

За радянською ж традицією на «промисловий потік» було поставлене виробництво фейків (фальшивих новин). Провладні газети (а інших у регіоні практично не існувало) наперебій повідомляли про те, що прихильники В. Ющенка розв'язали справжній терор проти тих, хто з ними не погоджується,

що в Києві і в Західній Україні б'ють і калічать російськомовних просто на вулицях і зупинках громадського транспорту; на шпальтах цих «медіа» друкувалися заклики, які своїм змістом нагадували мобілізаційні повістки: «Донбассовец! Неужели ты забыл, как Ющенко, будучи год назад в Донецке, во всеуслышание назвал нас «холуями»? (очевидна і цинічна брехня. – О. Х.). Неужели ты не понимаешь, что в случае победы он «разорвет» ненавистный ему регион?... Неужели ты позволишь себя уничтожить?» [6]. Донеччан лякали тим, що після перемоги проукраїнських сил увесь Донбас буде перетворений «по требованию Запада» на смітник ядерних відходів (під рубрикою «Жуть» друкувалися повідомлення із заголовками «Планы Ющенко: нас похоронят в ядерной могиле» [23]) і т. ін. Перелік «страшних ворогів», від яких мав порятувати Донбас В. Янукович та його московські покровителі, теж був запозичений із дискурсивних практик «агітпропу» СРСР: у жодному разі це не були місцеві начальники і кримінальні боси (у реальності – одні й ті ж самі люди), власники нелегальних шахт-копанок, «менти», які їх «кришували», але завжди – «націоналісти», «бандерівці», НАТО, Захід, Америка. Симптоматична під цим оглядом листівка зі сфальсифікованим «Планом действий В. Ющенко», яку поширювали в Донецькій області структури, підконтрольні Партії регіонів. Деякі її пункти вражають особливо (граматичні помилки – на совісті її авторів): «1. Приход к власти националистов и фашистов блока «Наша Украина»; 2. Запрет русского языка; 3. Развитие схемы «Донбасс работает Западная Украина получает»... 7. Превращение Украины в марионетку

США... 10. Абсолютний разгром г. Донецка» [23].

Найбільш виразно здійснювана кримінальниками та экс-комуністичною бюрократією «ресоветизація» Донецького краю (вона й покликана була стати матрицею творення нової квазі-ідентичності: за О. Стяжкіною, ключові стратегії, що її концептуалізують, – це «консервація, реставрація, реанімація, реактуалізація радянського» [33, с. 210]) засвідчила себе у демонстративно підкреслюваних практиках політичного авторитаризму. Цілковито чужий українському менталітетові «культ особи» знову підносився як домінанта у суспільному дискурсі Сходу та Півдня нашої країни: симптоматично, що прихильники В. Януковича неофіційно (але такий поведінковий модус місцевими «елітами» цілковито схвалювався) називали його «Батею» (тобто головним босом) [34, с. 328]. Такий «комунікативний дрес-код» вказував і на те, що В. Янукович ніякий там не інтелігент, а «настоящий руководитель», особа з авторитетом у чиновницьких та кримінальних колах, і на те, що він багато в чому схожий з харизматичним для цієї частини населення «отцом народов». «Довгострокове домінування у регіоні радянської авторитарної моделі та закріплення традицій підкорення владі сформувало у населення певний тип політичної культури. Саме тому гасло на кшталт «зрозумілий», «простий», «свій», «з наших, з робочих», «гарний керівник», «людина, що здатна навести порядок», асоційовані з В. Януковичем, зробили його ближчим до регіональних уявлень про справжнього лідера порівняно з його конкурентом В. Ющенком, у іміджевому конструкті якого постійно

робився наголос на ліберальності» [22, с. 111], – наголошувала донецький соціолог і політолог О. Міхеєва.

Водночас, як і мало бути в такого типу політичних практиках, де люди – тільки статисти у чужій виставі, більшість населення краю у практичному житті лишалася зовсім пасивною, попри позірне схвалення дій своєї регіональної влади. Виникла парадоксальна ситуація: мешканці Донецької та Луганської областей, під «пильним оком» начальства віддаючи свої голоси за В. Януковича (під час другого туру президентських виборів в Україні, який відбувся 21 листопада 2004 р., у Донецькій області за В. Януковича, згідно з даними відкритих джерел, проголосували «рекордні» 96,2%, у Луганській – 92,7%), у реальній виборчій кампанії свого «кандидата» не брали навіть мінімальної участі. Можна підставово стверджувати, що єдиними, хто у подіях 2003–2004 рр. виявляв на Донеччині справжню політичну активність (справжню, бо їхня поведінка не була мотивована ні фінансами, ні адміністративним ресурсом), виявилися активісти проукраїнських партій і організацій та ті незалежні шахтарські профспілкові структури, які з ними співпрацювали. Натомість прихильники В. Януковича (навіть і ті з них, які формально належали до Партії регіонів, КПУ чи ПСПУ і мусили «в порядку партійної дисципліни» працювати на кандидата від влади) демонстрували відверту байдужість у питанні того, хто ж справді переможе на виборах; максимум «участі», на який вони були здатні, – це пасивне споглядання телепрограм провладних каналів; поїздки незначної кількості донецьких прихильників В. Януковича до Києва для участі в «антимайдані»

2004 р. мали суто заробітчанський характер і нічого спільного із справжніми ідейними переконаннями не мали. І все це разуче відрізнялося від ситуації в Наддніпрянщині, Сіверянщині, Волині, Галичині, Поліссі, де Помаранчева революція спричинила до політичної мобілізації без перебільшення мільйонів людей (безпосередніх учасників Майдану і тих, хто у якійсь формі підтримував його «на місцях»). Згадувана вже О. Міхеєва, посилаючись на опитування «Львів–Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій суспільних лояльностей», проведене у 2005 р., підкреслює саме таку специфіку мотиваційних спонук більшості виборців у Донецькому регіоні: «У межах складної для регіону президентської кампанії 2004 р. ніколи не вивішували плакатів, не розповсюджували листівок 84,4% опитаних; ніколи не підписували звернень та петицій 86,7%... не об'єднували свої зусилля з організацією або ініціативною групою – 90,2%; не брали участі у масових мітингах і демонстраціях – 64,1%; не брали участі у страйках – 93,2%. Це дозволяє стверджувати, що протестний потенціал регіону є доволі невисоким, а острахи з його приводу є однією з міфологем виборчої кампанії. А формула «Поки ви там мітингуєте на майдані, ми тут працюємо» була скоріше спробою завуалювати цей низький протестний потенціал, обґрунтувати неготовність регіону активно стати на захист свого вибору. Цей низький рівень протестної поведінки зумовлений типом політичної культури, що склалася протягом радянського періоду, коли протестні дії мали декоративний характер, а реальний протест був не тільки неефективним, а й загрозливим для життя» [22, с. 111].

Відсутність у симулятивному просторі т. зв. «донецької ідентичності» справжньої ідейної мотивації і справжніх політичних переконань (якщо не вважати за такі примітивну клієнтельну залежність від найближчого начальника) виразно засвідчили події кінця листопада 2004 р. Тоді група, очолювана В. Януковичем, усвідомлюючи програш у боротьбі за владу (розмах протестних акцій Помаранчевої революції, блокування державних установ, мітинги і демонстрації, на які – не за гроші чи під примусом, а за власною волею! – виходили сотні тисяч, не просто вразив, а шокував цих людей: це був той рівень альтруїзму, який не вкладався у куценький «горизонт» сформованого їхнім життєвим досвідом світогляду – не випадково ж вони для себе могли пояснювати все це тільки «наколотими апельсинами» [9]) і розуміючи те, що орієнтований на Л. Кучму істеблішмент не наважиться піти на кривавий розгін Майдану із неминучими масовими жертвами, вирішила розпочати шантаж офіційного Києва перспективою проросійського федералізму і навіть сепаратизму. Звичайно, це теж була чистої води маніпулятивна технологія (ситуативною реакцією на програш назвала такого кшталту «федералізм» Я. Верменич [2, с. 55]), проте вона багатьом видавалася тоді ефективною. 26 листопада 2004 р. у Льодовому палаці м. Северодонецька Луганської області відбувся т. зв. Всеукраїнський з'їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад, у якому взяло участь понад 3,5 тис. депутатів із різних регіонів (переважно Сходу та Півдня). Це був справжній «актив» В. Януковича – чиновники, бізнесмени та політики, інтегровані у владу і зрошені з криміналом: і

їхні статки, і їхнє місце в істеблішменті були набуті за допомогою тіньових схем або прямої підтримки Кремля, тому вони чудово розуміли, що за умови, коли в Україні функціонуватиме справжня, а не декларативна правова держава (а В. Ющенко ішов до влади саме з такою програмою: те, що він не зреалізував практично нічого із обіцяного – предмет окремої розмови), більшість із них втратить свої нелегальні прибутки або й взагалі опиняться за ґратами. Тому градус істерії вирішено було піднімати до найвищих висот – аби потім Київ принаймні погодився на status quo, залишивши «регіоналам» безконтрольне панування на територіях, які вони вважали «своїми». Саме на цьому зібранні пролунали «знамениті» слова В. Януковича («Я верю, что сильных и здоровых людей намного больше, чем тех козлов, которые нам мешают жить!» [24]); саме тут Б. Колесніков публічно озвучував розгорнутий план сепаратистського заколоту («Мы предлагаем: выразить недоверие всем высшим органам государственной власти, которые нарушили закон. Создать новое юго-восточное украинское государство в форме федеративной республики. Столицей нового государства станет Харьков» [27]); саме сюди для «піддержки» прибув «десант» російських високопосадовців на чолі із затятим імперіалістом Ю. Лужковим. На сепаратистському зібранні лунали заклики до створення власних збройних підрозділів, ухвалювалося рішення про проведення «референдуму» стосовно створення Південно-Східної Української Автономної Республіки (т. зв. ПСУАР). Наслідок усіх цих «грізних» заяв – нульовий, і в першу чергу тому, що населення українського

Донбасу реально, тобто своїми діями, ніяк подібні ідеї і заклики не підтримувало. Так, мешканців краю можна було звести на мітинг чи пікет, роздавши їм синьо-білу символіку Партії регіонів чи й «триколори» імперської Росії, змусити іти на виборчі дільниці і під наглядом «смотрящих» проголосувати так, як звелить начальство, але підніматися на повстання і йти на можливу смерть у боротьбі за якусь ефемерну «донецьку ідентичність», яка мала б забезпечити людям у дорогих костюмах ще більше грошей, ще більше елітної «нерухомості» і ще більше влади, ніхто з шахтарів, бюджетників, пенсіонерів чи робітників нелегальних «копанок» у Луганській та Донецькій областях не бажав.

Що насправді думав Донбас про оте «вставание с колен», засвідчив переконливо 2005 р. На його початку на короткий час за звинуваченням у діях кримінального характеру, спрямованих на заволодіння чужим майном, був заарештований один із лідерів сепаратистів (на той час – голова Донецької облради) Б. Колесніков, а проти кількох особливо активних учасників з'їзду в Северодонецьку Генпрокуратура порушила кримінальні справи. «Регіонали», зрозуміло, оголосили на Донбасі масову «мобілізацію» (якщо називати речі своїми іменами – набір безкоштовної «масовки» для мітингів) на захист «страждальців». Проросійські ЗМІ наперебій повідомляли, що в Донецьку вирують пристрасті і назріває «революційна ситуація», що там розгорнулося наметове містечко на захист «переслідуваного» олігарха, що в Києві готуються вирушати колони шахтарів, які будуть стояти до останнього, аби захистити своїх проросійських лідерів

(у реальності – позбавлених будь-яких політичних принципів кримінальних босів: чи їй треба уточнювати, що це була лише пропаганда, яка із реальністю нічого спільного не мала). А. Погрібний, який саме у цей період (квітень 2005 р.) із групою письменників побував у Донецьку, де відбувався секретаріат Національної спілки письменників України, залишив цікаву «замальовку», яка дає можливість зрозуміти, наскільки сепаратистські ідеї були «популярними» у тогочасній шахтарській столиці: «Одначе застали ми донбасівський люд, як мовиться, на місці. Ні торб, ні сумок, щоб їхати на Київ, ніхто не готував. Мир, спокій, звичний для кожного ритм, звичні для кожного справи. Особисто я мав у Донецьку ще й той клопіт, що таки довгенько шукав оте наметове містечко, у якому, якщо вірити телебаченню, мусила побувати маса донеччан. Та насправді – які перебільшення! Адже якби я не пішов на звуки російської попси, яка глушила геть усе в одному з центральних скверів міста, міг би того наметового містечка і зовсім не знайти. Попса, одначе, вивела, але, на мій подив, вивела фактично на безлюддя чи так скажу – на байдужелюддя. Було за стовпом, на якому галасував гучномовець, з десятків наметів, але ... порожніх, був також пункт безплатної вітренківської прогресивно-соціалістичної літератури, попиту на яку не спостерігалось, і було трохи люду, але в особі або просто перехожих, або просто зівак... Донбас жив, повторюю, звичайнісіньким своїм життям» [28, с. 56–57].

Зумовлене пасіонарним піднесенням українства обрання В. Ющенка на найвищу у державі посаду могло б стати початком справді нової епохи в

історії як цілої України, так і її східного форпосту – Донецького регіону. Могло б, якби новий президент України і його команда, зробивши на Донеччині «ставку» на декриміналізацію регіону, реальне вирішення його соціальних та екологічних проблем, наповнення соціокультурного простору краю справді національним змістом, спиралися у своїй діяльності на патріотичні організації, активність пробудженого від летаргії громадянського суспільства, «низові» ініціативи освітян, членів культурно-просвітницьких товариств та екологічних рухів, об'єднаних у незалежні профспілки шахтарів, які пам'ятали, як у 1989 р. страйкарі не лише протистояли, а й перемагали, здавалося б, всевладну тоді Компартію. Та, за словами А. Погрібного, «жива душа Донбасівського краю», попри всі голодомори та репресії незникома і неубієнна, чекала на своє відродження – і сподівалася, що владоможці на печерських пагорбах принаймні не заважатимуть їй у цьому. Але дійсність виявилася іншою: впродовж 2005 р. провадження по тих кількох справах, які були порушені проти учасників сепаратистського з'їзду в Северодонецьку, було припинене, жодного обвинувального вироку українськими судами винесено не було, навіть більше того – у грудні 2007 р. В. Ющенко нагородив Б. Колеснікова орденом «За заслуги» [3]. Закономірним результатом такої політики стала низка політичних криз, розкол «помаранчевого» табору і внесення В. Ющенком 3 серпня 2006 р. кандидатури В. Януковича на посаду прем'єр-міністра України; наступного дня цю кандидатуру затвердила Верховна Рада. У цій ситуації українська громадськість і Донецького регіону, і цілої

України – у першу чергу громадськість науково-освітня та культурно-просвітницька – почала усвідомлювати, що справа декриміналізації та дерусифікації Донбасу, який продовжував лишатися плацдармом «Русского мира» в Україні, залежить виключно від неї.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що саме хвиля масових протестів 2001–2003 рр. проти наростання авторитарних тенденцій в управлінні країною, організаторами яких стали проукраїнські та проєвропейські партії та громадські організації, зумовила переорієнтацію Л. Кучми та очолюваної ним владної команди на путінську Росію як єдиного у цій ситуації реального геополітичного союзника. Намагаючись скористатися ситуацією у сприятливий для себе спосіб, Москва, активно підтримавши на президентських виборах 2004 р. лояльного до неї В. Януковича, здійснила першу після розпаду СРСР серйозну спробу встановити повний контроль над Україною. Плацдармом неоімперської агресії мав стати Донецький край (Донецька та Луганська обл.): тут були задіяні основні фінансові та адміністративні ресурси Кремля та здійснювалася інтенсивна ідеологічна обробка населення. Можна без перебільшення стверджувати, що в період 2003–2004 рр. у цьому регіоні Росія задіяла всі можливі (окрім військових) методи для інкорпорації України в неоімперський простір.

Поразка проросійських сил під час Помаранчевої революції засвідчила, що мобілізаційний потенціал антиукраїнських гасел на Донеччині у 2003–2004 рр. виявився абсолютно недостатнім для Росії, з огляду на що Кремль перейшов до реалізації більш агресивних стратегій закріплення свого впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспощадный П. Донбассу жить! (Клятва). URL: <https://donbassrus.livejournal.com/708554.html>
2. Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
3. Виктор Ющенко наградил Бориса Колесникова орденом «За заслуги» II степени. URL: <https://www.unian.net/politics/81075-viktor-yuschenko-nagrabil-borisa-kolesnikova-ordenom-za-zaslugi-ii-stepeni.html>
4. В Киеве пытались сорвать показ фильма «Матч», задержаны около 20 националистов. URL: <http://ivona.bigmir.net/showbiz/stars/330977-V-Kieve-pitalis-sorvat-pokaz-filma-Match-zaderjani-okolo-30-nacionalistov>
5. Гармаш С. Події в Донецьку очима донецьких. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/11/1/2996262/>
6. Где характер твой, Донбасс? *Голос Донбасса*. 2004. 12 ноябрь.
7. Дзюба І. Донецька рана України: історико-культурологічні есеї. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 78 с.
8. Единогласный съезд. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2003/03/29/4372219/>
9. Жена Януковича: На Майдане раздают «наколотые апельсинки». URL: <https://www.newsru.com/world/30nov2004/zhinka.html>
10. Звернення Всеукраїнського громадського комітету опору «За правду!» у зв'язку з розправою над мирними демонстрантами та різким загостренням політичної кризи від 10 березня 2001 р. URL: <http://www.brama.com/news/press/010310zapravdu.html>
11. Інструкції АП щодо запобігання проведенню форумів «Нашої України» у регіонах. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/10/31/2996243/>
12. Исаченко И. В Донецке 2004 – год духовности. URL: <http://podrobnosti.ua/123913-v-donetske-2004-god-duhovnosti.html>
13. Кампасун И. «Кучмизм» и общество: кто кого? *День*. 2018. 10 августа.
14. Комаров Р. Герой та пам'ятник герою як фактори ідентичності: приклад Донецька.

Схід – Захід: історико-культурологічний збірник / за ред. Володимира Кравченка. Харків: ТОВ «НТМТ», 2008. Вип. 9/10: Patria. С. 91–99.

15. Котигоренко В., Рафальський О. Ідеологічний проект «Русского мира» і політичні переваги та уподобання українського Донбасу. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 5(67). С. 53–76.

16. Куромія Г. Свобода і терор в Донбасі: українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 510 с.

17. Кучма здав Україну в новий припулок. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/02/23/2992910/>

18. Кучма наказав молоді жити в одній сім'ї з білорусами і росіянами. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/06/27/3000783/>

19. Кучма розпочав рік Росії українською, завершив російською. Чого б це? URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/01/27/2992547/>

20. Магрицька І. Весільний обряд на Східній Слобожанщині: навч. посібник. Луганськ: СПД Резников В. С., 2011. 44 с.

21. Манекин Р. Multa raucis! Или Зачем Янукович приезжал в Москву? *Евразийский вестник*. 2001. № 15.

22. Міхеєва О. Регіональна ідентичність і політичний вибір (на прикладі Донецька). *Схід – Захід: історико-культурологічний збірник / за ред. Володимира Кравченка*. Харків: ТОВ «НТМТ», 2008. Вип. 9/10: Patria. С. 108–114.

23. Опозиція – фашисти! Як це було 10 років тому. URL: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2013/05/24/124685/#>

24. Оранжевая революция. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

25. Пархоменко С. Ідентичність у конфлікті на Донбасі. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. № 2. С. 76–389.

26. Пасько І., Пасько Я., Коржов Г. Плавильний басейн донецької ідентичності. *Критика*. 2006. № 9. С. 2–5.

27. Первый Всеукраинский съезд депутатов всех уровней в Северодонецке. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

28. Погрібний А. Жива душа Донбасівського краю. Київ: Дніпро, 2006. 96 с.

29. Полищук О. Это не игрушки. Куда заведет Путина тоталитарная секта методологов. URL: <http://www.dsnews.ua/world/etone-igrushki-kuda-zavedet-putina-totalitarnaya-sekta-08122016154100>

30. Режим Путіна перед викликами часу: аналітична доповідь / М. Розумний, Я. Бережний, І. Валюшко, Р. Власенко [та ін.]. Київ: НІСД, 2017. 84 с.

31. Сватово – єдине місто на Луганщині, де ніколи не піднімався російський триколон. URL: https://24tv.ua/svatove_yedine_misto_na_luganshhini_de_nikoli_ne_pidnimavsya_rosiyskiy_prapor_n525519

32. Сергейцев Т. Украина сама выбирает себе «хозяина». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YW9PZpA4vNY>

33. Стяжкіна О. Радянський hidden curriculum як елемент символічного обміну в культурній пам'яті суспільства. *Радянська повсякденність у культурній пам'яті суспільства (із циклу «Повсякдення: візії та смисли»)*: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-теорет. семінару, 7–8 квітня 2017 р., м. Вінниця. Вінниця: ФОП «Корзун Д. Ю.», 2017. С. 209–232.

34. Схід і Південь України: час, простір, соціум: у 2 т.: колективна монографія / відп. ред. В. Смолій; керівник авт. колективу Я. Верменич. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. Т. 1. 378 с.

35. Як починався «український фашизм». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/02/14/2981881/>

REFERENCES

1. BESPOSHCHADNYI, P. *Long Live Donbass!* (A Pledge). [online] Available at: <https://donbassrus.livejournal.com/708554.html> [in Rus.]

2. VEREMENYCH, Ya. (2015). *Donbas as a Borderline: A Territorial Dimension*. Kyiv:

- Institute of History of NAS of Ukraine, 69 p. [in Ukr.]
3. Viktor Yushchenko Awarded Boris Kolesnikov with the 2nd-Class Order of Merit. [online] Available at: <https://www.unian.net/politics/81075-viktor-yuschenko-nagradi-borisa-kolesnikova-ordenom-za-zaslugi-ii-stepeni.html> [in Rus.]
 4. *The Screening of "The Match" Movie in Kyiv under Threat: 20 Nationalists Detained for the Attempt of Disruption*. [online] Available at: <http://ivona.bigmir.net/showbiz/stars/330977-V-Kieve-pitalis-sorvat-pokaz-filma-Match-zaderjani-okolo-30-nacionalistov> [in Ukr.]
 5. HARMASH, S. *Events in Donetsk Viewed by the Local Citizens*. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/11/1/2996262/> [in Ukr.]
 6. Donbass, where's Your Character? (Nov. 12, 2004). *Golos Donbassa*. [in Rus.]
 7. DZIUBA, I. (2015). *The Donetsk Wound of Ukraine: Historical and Cultural Essays*. Kyiv: Institute of History of NAS of Ukraine, 78 p. [in Ukr.]
 8. *The Unanimous Congress*. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2003/03/29/4372219/> [in Rus.]
 9. *Yanukovich's Wife: They Distribute "Injected Oranges" in Maidan*. [online] Available at: <https://www.newsru.com/world/30nov2004/zhinka.html> [in Rus.]
 10. *The Message of the All-Ukrainian Community Resistance Committee "For the Truth!" in Regard to the Violence against Peaceful Protesters and Sharp Aggravation of the Political Crisis dated March 10, 2001*. [online] Available at: <http://www.brama.com/news/press/010310zapravdu.html> [in Ukr.]
 11. *Instructions of the Presidential Administration as for the Prevention of "Our Ukraine" Bloc Regional Meetings*. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/10/31/2996243/> [in Ukr.]
 12. ISACHENKO, I. 2004: *A Year of Spirituality in Donetsk*. [online] Available at: <http://podrobnosti.ua/123913-v-donetske-2004-god-duhovnosti.html> [in Rus.]
 13. KAMPASUN, I. "Kuchma Regime" and the Society: Who Wins? (Aug. 10, 2018). *Den*. [in Rus.]
 14. KOMAROV, R. (2008). The Hero and the Monument to the Hero as Factors of Identity: An Example of Donetsk. In: V. KRAVCHENKO, ed., *Patria*, Vol. 9/10 of *East-West: Collected Works on History and Culture*. Kharkiv: NTMT, pp. 91–99. [in Ukr.]
 15. KOTYHORENKO, V., RAFALSKYI, O. An Ideological Project of "The Russian World" and Political Preferences and Advantages of the Ukrainian Donbas. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. KURASA NAN Ukrainy* (Scientific Notes of I. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine), Vol. 5 (67), pp. 53–76. [in Ukr.]
 16. KUROMIIA, H. (2002). *Freedom and Terror in Donbas: Ukrainian-Russian Border Area in the 1870s–1990s*. Kyiv: Osnovy, 510 p. [in Ukr.]
 17. *Kuchma Sent Ukraine to a New Refuge*. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/02/23/2992910/> [in Ukr.]
 18. *Kuchma Ordered Young People to Live in One Family with Belarusians and Russians*. [online] Available at: URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/06/27/3000783/> [in Ukr.]
 19. *Kuchma Started the Year of Russia in Ukrainian and Ended in Russian. Why?* [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/01/27/2992547/> [in Ukr.]
 20. MAHRYTSKA, I. (2011). *The Wedding Ritual in Eastern Sloboda: A Textbook*. Luhansk: PE V. Rieznikov, 44 p. [in Ukr.]
 21. MANEKIN, R. (2001). *Multa Paucis! Or Why Did Yanukovych Come to Moscow? Yevraziyskiy vestnik* (Eurasian Bulletin), (15). [in Rus.]
 22. MIKHEIEVA, O. (2008). Regional Identity and Political Choice (as exemplified by Donetsk). In: V. KRAVCHENKO, ed., *Patria*, Vol. 9/10 of *East-West: Collected Works in History and Culture*. Kharkiv: NTMT, pp. 108–114. [in Ukr.]
 23. *Opposition Is Fascists! How It Was 10 Years Ago*. [online] Available at:

<http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2013/05/24/124685/#> [in Ukr.]

24. *Orange Revolution*. [online] Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki> [in Ukr.]

25. PARKHOMENKO, S. (2015). Identity in the Donbas Conflict. *INTERMARUM: istoriia, polityka, kultura* (INTERMARUM: History, Politics, Culture), (2), pp. 76–389. [in Ukr.]

26. PASKO, I., PASKO, Ya., KORZHOV, H. (2006). Melting Basin of Donetsk Identity. *Krytyka*, (9), pp. 2–5. [in Ukr.]

27. *Deputies of all Levels Have Their First All-Ukrainian Congress in Severodonetsk*. [online] Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki> [in Ukr.]

28. POHRIBNYI, A. (2006). *A Living Soul of Donbas Area*. Kyiv: Dnipro, 96 p. [in Ukr.]

29. POLISHCHUK, O. *This Is Not a Game: Where the Totalitarian Methodologist Sect Could Lead Putin*. [online] Available at: <http://www.dsnews.ua/world/eto-ne-igrushki-kuda-zavedet-putina-totalitarnaya-sekta-08122016154100> [in Ukr.]

30. ROZUMNYI, M. et al. (2017). *Putin's Regime and the Challenges of Time: An Analytical Report*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 84 p. [in Ukr.]

31. *Svatovo: The Only City in Luhansk Region to Have Never Seen the Russian Flag*

Hoisted. [online] Available at: https://24tv.ua/svatove_yedine_misto_na_luganshhini_de_nikoli_ne_pidnimavsya_rosiyskiy_prapor_n525519 [in Ukr.]

32. SERGEYTSEV, T. *Ukraine Chooses Its "Master" Itself*. [online] Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=YW9PZpA4vNY> [in Rus.]

33. STIAZHINA, O. Soviet Hidden Curriculum as an Element of the Symbolic Exchange in the Cultural Memory of the Society In: *Radianska povsiakdennist u kulturnii pamiaty suspilstva (iz tsykladu "Povsiakdennia: vizii ta smysly")*: zb. materialiv III Vseukr. nauk.-teoret. seminaru, 7–8 kvitnia 2017 r. (Soviet Everyday Life in the Cultural Memory of the Society (from the cycle "Everyday Life: Visions and Senses"): Collected Materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Theoretical Seminar, April 2017). Vinnytsia: PE D. Korzun, pp. 209–232. [in Ukr.]

34. SMOLII, V., ed., et al. (2014). *East and South of Ukraine: Time, Space, Society*: In 2 vol.: A Collective Monograph. Vol. 1. Kyiv: Institute of History of NAS of Ukraine, 378 p. [in Ukr.]

35. *How the "Ukrainian Fascism" Started*. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/02/14/2981881/> [in Ukr.]

Дві події, визначальні у контексті найновішої української історії, виформовують специфіку хронологічної темпоральності соціокультурного буття незалежної України у передвоєнне десятиріччя: Помаранчева революція 2004 р. (і все, що їй безпосередньо передувало, адже симптоми не просто гострої суспільно-політичної кризи, а прямого протистояння підтримуваної Кремлем криміналізовано-олігархічної влади та українського суспільства, протистояння, що його путінська Росія вже тоді намагалася закамфлювати під регіонально-культурний та мовний антагонізми, виразно уреальнилися, починаючи з осені 2003 р.) та Революція гідності, по закінченні якої відразу ж розпочалася перша фаза прямої збройної агресії Російської імперії проти України (т. зв. «Русская весна» 2014 р.).